

Porträtt av en hovrättsadvokat

Om Carl Edvard Breitholtz (1732-1785), hans långa och nästan trogna tjänst vid hovrätten i Åbo samt något om hans privata liv och leverne i frihetstidens Finland.

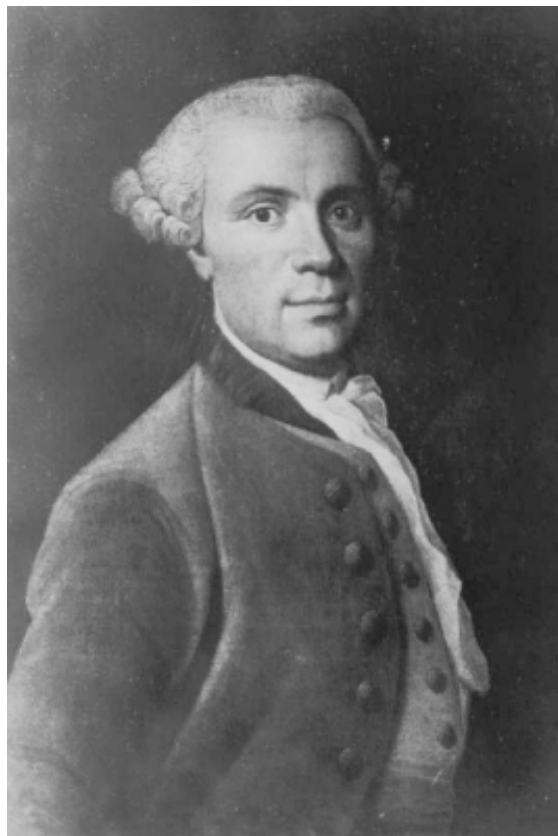

Foto från G Breitholtz bildarkiv

En bild kan säga mer än tusen ord, sägs det. Men hur står sig då bilden mot orden, när dessa blir fler än tusen? Med över tusen ord och en enda bild, ett porträtt, skall jag här försöka skildra en människas liv i frihetstidens svenska Finland.

Carl Edvard Breitholtz var äldste son till kaptenen Edvard Breitholtz och Maria Lagerborg. Han föddes 1732. Fadern var då löjtnant vid Bälinge kompani av Upplands regemente och bodde med sin familj på löjtnantsbostället Brunna Broby i Tensta socken. Sannolikt var det där som Carl Edvard föddes, möjligen på moderns föräldrahem Brölunda, också det i Roslagen.

Föräldrarna flyttade 1746 över till Finland, där de slog sig ner på Hietämäki säterirusthåll i Virmo socken. Men Carl Edvard, som då var fjorton år, stannade kvar i Uppland och blev detta år student i Uppsala. Han bör ha studerat juridik eftersom han kom att ägna sig åt juristyrket.

Sin första tjänst fick han i Finland, där han 1753 utnämndes till auskultant i Åbo hovrätt. Att det blev just Åbo hovrätt kan ha sin förklaring i att hans morbror Carl Lagerborg då var assessor där och nog ville försöka ge sin systerson en god start i yrkeslivet. Carl Edvard steg i graderna, blev vice notarie efter tre år och vice häradshövding efter ytterligare tre (1760). Den sistnämnda titeln var emellertid inte en tjänstetitel utan en titel som hovrätterna tilldelade personer, oftast yngre jurister, som fullgjort viss tingstjänstgöring.

Men sedan gick avancemanget ganska långsamt, antagligen för att det fanns fler jurister än lämpliga tjänster, en inte alldeles ovanlig situation. Han blev emellertid successivt kanslist, aktuarie, extra fiskal och 1775 ordinarie hovrättsnotarie, men först efter närmare tjugotvå års tjänstgöring. Året därpå begärde han entledigande från sin tjänst vid Åbo hovrätt, som beviljades. Samtidigt konstituerades han som hovrättsadvokat. Som

sådan torde han ha försörjt sig och sin familj under resten av sitt liv. Men redan 1785 dog han i Åbo, nio år efter att han tagit avsked från hovrätten. Carl Edvard Breitholtz blev endast femtiotvå år, mänskligt att döma alldeles för tidigt, men föga ovanligt för denna tid.

Vid hans moders död den 15 april 1781 hade Carl Edvard ärvt en femtedel av Hietamäki säterirusthåll. Den andelen sålde han emellertid samma år till sin yngre bror Claes, som samtidigt utlöst två andra av hans syskon, så att han nu ägde 4/5-delar av säteriet. Claes hade då träffat sin Brita Helena Aspegren och gick i giftastankar. Han hade också för avsikt att etablera sig som kofferdikapten i Jakobstad. Den 9 oktober stod bröllopet på Rosenlunds prästgård vid Jakobstad och året därpå vann Claes burskap där som kofferdikapten.

Låt oss nu återvända söderut till Åbo och hovrätten där. Carl Edwards morbror, Carl Lagerborg, hade avancerat till vice president i hovrätten 1769 och därtill fått landshövdingens rang tillsammans med landets övriga vicepresidenter. Men redan året därpå dog han. Han förskonades därmed, som vi skall se, från att bli vittne till ett par händelser av det mindre ärofulla slaget, som inträffade 1777.

Den verkliga orsaken till att Carl Edvard begärde avsked från sin tjänst den 9 december 1776 var knappast eventuellt missnöje med karriärutvecklingen. Det befanns nämligen, att han och handelsmannen Anders Manelius m.fl. redan den 4 januari året därpå hade anklagats för att ”en myckenhet av K. Hofrättens Concept, Protocoller, och andra papper blifvit uttagna och förskingrade”.¹ Manelius dömdes till böter med 120 Rdr S:mt för förskingringen av handlingarna. Till skillnad från Manelius hade Carl Edvard Breitholtz inte fått pengar för tilltaget,

varför han kom lindrigare undan och slapp böter. Hans motiv för detta aningslösa handlande är mig okänt, men tydligen fann han för gott att begära avsked från sin tjänst vid hovrätten redan innan det skulle bli rättegång av saken.

I Åbo hade Carl Edvard en piga som han fattat tycke för och lägrat - och gjort med barn. Att en adelsman lägrade en piga var i sig något som stred mot goda seder och bruk i dåtidens svenska Finland. Att pigan blev med barn utan att vara gift bör ha varit något som, milt uttryckt, gränsade till skandal i den lilla universitetsstaden. Hon födde emellertid barnet, en son som fick namnet Carl, och först ett år och nio månader därefter bestämde sig Carl Edvard för att göra modern till ”en ärbär kvinna” med kyrklig vigsel och bröllop. Det ägde rum i Åbo den 21 oktober 1777. Så blev Valborg Wendell (1755-1843), timmermansdottern från Åbo, och välborne herr Carl Edvard Breitholtz äkta makar, varpå gossebarnet uppflyttades i adelsståndet och fick ett, får vi hoppas, gott hem att växa upp i.

Innan giftermålet kunde äga rum måste det lysas i kyrkan tre söndagar å rad om den förestående vigseln. Nu bar det sig inte bättre än att prästen, den sedermera biskopen Gadolin, lät lysa för den ”ärlige unge mannen” Carl Edwardsson som tilltänkt make åt pigan Wendell, medan den som vigdes vid pigan var ingen mindre än ”Wälborne H. Carl Breitholtz”. Hade då bruden haft två fästmän att välja mellan? Prästen inkallades till hovrätten för att vid vite förklara sig. Något svar på hur det hela avlöpte framgick inte av handlingarna i arkiven eftersom dessa hade gått upp i rök då staden Åbo brann. Men långt senare, i sin bok om en värmlandssläkts öden och äventyr, tar professor Rolf Lagerborg upp mysteriet med sin avlägsne frände.² Han skriver till en annan avlägsen frände, stiftssekreteraren Gustaf Breitholtz i Stock-

¹ Åbo magistratsprotokoll 1777 4/1. Uppgiften citerad från Lagerborg, Farväl till en värmlandssläkts öden, sid 38.

² Rolf Lagerborg, Farväl till en värmlandssläkts öden, Borgå 1959, sid 38.

holm. Gustaf löste den gordiska knuten med ett enkelt Alexanderhugg. Han skriver:

”Om den sköna har delat med sig av sina behag åt två, så var det nog åt Celestin och Floridor.³ Ty jag gissar ganska starkt, att den gode Carl Edvardsson var ingen annan än ”Wälborne Herr Carl Breitholtz” själv, dvs vår Carl Edvard, vilkens far ju hette eller rättare sagt kallades Edvard (han var döpt Efvert). Det var väl då så, att Carl Edvard kände sig mindre upplagd för att skylta i lysningskungörelserna ihop med den lägrade pigan, och så lurade han Gadolin, den blivande biskopen, då tredje teologie professor och kyrkoherde i Åbo finska församling, att använda den dock ganska genomskinliga pseudonymen Carl Edvardsson.”⁴

Nå, vad hade då hänt om paret inte hade gift sig? På goda grunder kan man förmoda att Carl Edvard och hans piga ändå levde som gifta redan före giftermålet. Vilka motiv kunde då Carl Edvard ha haft för att s.m.s. ”göra en en ärbär kvinna” av sin sambo genom att äkta henne med kyrklig vigsel? Förväntningarna från omgivningen i Åbo var nog en drivkraft, kanske också en längtan att bilda familj samt att han nog bevekats av den lilla nyfödde och ville att denne och eventuellt ytterligare barn skulle få hans efternamn och dessutom ställning som adelsmän, något som annars inte hade blivit fallet. Det är faktiskt en princip för adelsskap som så vitt jag förstår gäller än i denna dag: att vara född av äktade föräldrar. ”Det finns inga oäkta barn” som min kära mamma brukade säga, ”det finns bara ’oäkta’ föräldrar!”.

³ Gustaf Breitholtz anspelar på den populära operetten Mam’zelle Nitouche av Florimond Hervé m fl. som hade premiär i Paris 1883. Den handlar om organisten på ett kloster - Célestin – som lever ett dubbelliv i hemlighet som teatermusikern Floridor. Operetten har flera gånger framförts i Sverige under namnet Lilla Helgonet, bl.a. på Oscarsteatern i Stockholm.

⁴ Lagerborg, Farväl etc , sid 38.

Med tiden föddes flera barn. Ytterligare en son och en dotter kom till världen. Båda sönerna valde sjömansyrket. Den ovan omtalade Carl (1776-1819) blev vid blott elva års ålder skeppsgosse vid arméns flottas Sveaborgseskader och flaggjunkare 1805 men övergick efter några år – sannolikt efter förlusten av Finland i kriget 1808-1809 - till handelsflottan där han verkade som kofferdikaptan. Han dog ogift i Åbo ett par år efter fyrtioårsdagen. Adolf Fredrik (1778-?), den yngre sonen, blev kofferdistyrman men försvann 1802 på sina sjöresor utomlands, okänt hur och var. Dottern Johanna Vilhelmina (1780-1852) måste ha varit en färgstark kvinna. Kärleken känner inga gränser, heter det, inte ens de som konventionen drar upp. Vid 38 års ålder gifte hon sig med en hela 22 år yngre man, Johan Fredrik Orrström (1796-1880), rusthållare på Undermalm i Tenala, sedermera possessionat på Bergvik i Kisko socken. Hon födde honom en dotter och hon dog i en för tiden hög ålder. Varpå änkemannen gifte sig på nytt.

På Finlands Nationalmuseum i Helsingfors hänger ett porträtt av Carl Edvard Breitholtz, denne vicehäradshövding och hovrättsadvokat, ättens 4:e huvudman och därmed dess företrädare i riksdagen, sist men inte minst äkta make och trebarnsfar. Denna oljemålning är, vågar jag påstå, av mycket hög konstnärlig och teknisk kvalitet. Konstnärens namn var mig emellertid obekant, så jag skrev ett brev (via e-mail) till Nationalmuseum och fick ett intressant och upplysande svar av Juoni Kuurne vid museet. Han skrev:

”Porträttet av C. E. Breitholtz är osignerad, men sannolikt målat av Per Fjellström, och det är tentativt daterat till 1760-talet (andra porträtt, signerade och daterade av Fjellström i Finland är kända bl.a. fr. åren 1766 och 1769). Målningen är utförd i olja på duk, måtten är 69 x 53 cm. Ramen torde vara original (en särskild vacker rokokoram).

Per Fjellström (född och död i Stockholm, 1719-1790) diskuteras bl.a. i Svenskt konstnärslexikon, där det sägs hans föräldrar var kronobefallningsmannen på Gotland Eric Fjellström och Catharina Herråker. Fjellström var gift med Catharina Charlotta von Brobergen (1764). I Finland arbetade han som porträttmålare bl.a. i Österbotten, och uppenbarligen även i Åbo, där Breitholtz' porträtt torde vara målat. Hans målningar finns i Statens porträttsamling på Gripsholms slott. Senare tjänstgjorde Fjellström även som kamrer vid Kgl. teaterns i Stockholm klädesmagasin. Fjellström nämns även i Boo von Malmborgs 'Svensk porträttkonst under 400 år', men där berättas inte väsentligt mer än detta.”⁵

Det är en person i yngre medelåldern som avbildas, kring de trettiofem skulle jag gissa, Museets datering till 1760-talet stämmer således väl. Som brukligt i konterfejer är han vänd åt sidan (vänster) med huvudet och blicken mot betraktaren.

Carl Edvard är iförd en enfärgad sammetsjacka och en nätt peruk à la mode, möjligen tjänsteperuken. Blicken är närvarande, vaken och lugn. Av hans diskreta leende att döma bör han ha haft ett ganska angenämt kynne och torde inte helt ha saknat humor. Men målningen förmedlar inte mycket av den tyngd och värdighet, beställd eller ej, som så ofta framtonar i porträtt av jurister i högre domstolar. Det äger nog sin förklaring i att Carl Edvard Breitholtz inte var så särdeles åldersstigen när konstnären skred till verket och hade således ännu inte hunnit få de karaktärsfulla fåror i ansiktet som livet av olika orsaker kan ge.

*

Carl Anders Breitholtz

⁵ Brev (e-mail) till förf. från Juoni Kuurne, Finlands Nationalmuseum, Helsingfors, daterat 2008-07-07. Enligt Elgenstierna (adl. ätten von Brobergen) försörjde sig porträttmålaren Per Fjellström också som kamrer vid Kungliga Operan i Stockholm.